

AKADEMIK YOZUVDA MANBALAR BILAN ISHLASH: IQTIBOS VA PARAFRAZ TEXNIKASI

Allayorova Nilufar Yaxshinorovna
Zarmed Universiteti dotsenti

Annotatsiya: *Maqolada akademik yozuv jarayonida manbalar bilan ishlash madaniyati, iqtibos keltirish va parafraz qilish texnikalarining nazariy hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Akademik halollikni ta'minlashda to'g'ri iqtibos va parafraz usullarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, iqtibos va parafraz qilishda yo'l qo'yiladigan xatolar, ularning plagiat bilan bog'liqligi va bu jarayonda raqamli texnologiyalarning o'rni misollar asosida ko'rsatib beriladi.*

Калит сўзлар: *akademik yozuv, iqtibos, parafraz, manbalar bilan ishlash, ilmiy halollik.*

Akademik yozuv – bu ilmiy fikrni mantiqiy, aniq va asosli tarzda ifodalash san'atidir. Unda nafaqat o'z fikrini bayon etish, balki mavjud ilmiy manbalar bilan samarali ishlash ham muhim o'rin tutadi. Manbalar bilan ishlash jarayoni iqtibos keltirish va parafraz qilish kabi texnik usullar orqali amalga oshiriladi.

Hozirgi davrda ilmiy axborotlarning ko'payishi, internet resurslariga erkin kirish imkoniyatining kengayishi natijasida manbalar bilan ishlash madaniyatiga e'tibor yanada ortmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari sohasida ilmiy ishlanmalar, dasturiy yechimlar, algoritmlar yoki texnik hujjatlar tahlil qilinayotganda, manbalarni to'g'ri ko'rsatish ilmiy halollikning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Akademik yozuvda har bir ilmiy g'oya yoki dalil ma'lum bir manbaga asoslanadi. Shu sababli, manbalar bilan ishlash ilmiy tadqiqotning ishonchliligini oshiradi. To'g'ri tanlangan va rasmiylashtirilgan manbalar: muallifning mavzuga chuqur yondashayotganini ko'rsatadi; o'quvchiga ma'lumotning kelib chiqishini aniqlash imkonini beradi; plagiatning oldini oladi; ilmiy muloqot madaniyatini shakllantiradi.

Masalan, bir IT talabasi sun'iy intellekt bo'yicha kurs ishi yozayotganida "GPT arxitekturasi" haqidagi ma'lumotni manbasi bilan keltirsa, bu nafaqat halollikni, balki uning texnik manbalarni tahlil qila olish qobiliyatini ham namoyon etadi.

Iqtibos (citation) – bu boshqa muallifning fikrini yoki matnini o'z asarimizda to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita keltirishdir. Iqtibos ilmiy yozuvning asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Iqtibosning quyidagi turlari mavjud:

1. To'g'ridan-to'g'ri iqtibos – matn asl holatda, qo'shtirnoq ichida keltiriladi.

Masalan: “Plagiat – bu ilmiy halollik tamoyillarini buzishning eng keng tarqalgan shaklidir” (Bretag, 2016).

2. Bilvosita iqtibos – muallif fikri o‘z so‘zlarimizda bayon etiladi, lekin manba ko‘rsatiladi. Masalan: Bretag (2016) ta’kidlaganidek, plagiat ilmiy etikani buzuvchi asosiy omillardan biridir.

Iqtibos keltirishda APA, MLA, IEEE yoki Chicago kabi xalqaro sitata standartlaridan foydalanish zarur. Axborot texnologiyalari yo‘nalishida odatda IEEE yoki APA uslubi qo‘llanadi.

Parafraz – bu boshqa manbadagi fikrni o‘z so‘zlarimiz bilan qayta ifodalash, lekin mazmunini o‘zgartirmaslik demakdir. Parafraz qilish o‘quvchining mavzuni anglash darajasini ko‘rsatadi va akademik yozuvda eng muhim ko‘nikmalardan biridir. Parafraz qilishda quyidagilarga e’tibor beriladi: asl ma’noni buzmaslik; muallif fikrini qisqa va aniq bayon etish; so‘z va tuzilmani o‘zgartirish, lekin g‘oyani saqlab qolish; manbani baribir ko‘rsatish.

Misol: Asl manba: “Plagiarism detection tools rely on artificial intelligence and natural language processing.” Parafraz: “Plagiatni aniqlash dasturlari sun’iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalariga asoslanadi.” Ko‘rinib turibdiki, mazmun saqlangan, lekin so‘z birikmalari va tuzilma o‘zgartirilgan.

Ko‘plab talabalar iqtibos va parafraz texnikalarini to‘liq o‘zlashtirmagani sababli bilmagan holda plagiatga yo‘l qo‘yishadi. Masalan: manba ko‘rsatilmadan parafraz qilish; o‘zgartirilmagan matnni o‘z so‘zimiz deb berish; faqat manba nomini yozib, matnni to‘liq ko‘chirish – bularning barchasi plagiat hisoblanadi.

Bunday holatlar ilmiy ishning bekor qilinishiga, muallifning obro‘sigga zarar yetkazishiga, hatto ba’zi holatlarda huquqiy javobgarlikka olib keladi.

Zamonaviy IT texnologiyalari manbalar bilan ishlashni osonlashtiradi. Quyidagi vositalar iqtibos va parafraz jarayonida keng qo‘llanilmoqda:

- Zotero, Mendeley, EndNote – manbalarni saqlash va avtomatik iqtibos keltirish dasturlari;
- Grammarly, QuillBot – parafraz va tilni tahlil qilishda yordam beradi;
- Turnitin, iThenticate – plagiatni aniqlash vositalari.

Masalan, QuillBot dasturi matnni qayta tuzish orqali parafraz qilish imkonini beradi, biroq foydalanuvchi baribir manbani ko‘rsatishi shart – aks holda bu “yashirin plagiat” sifatida baholanadi.

Akademik yozuvni o‘rgatishda o‘qituvchilar quyidagi yondashuvlardan foydalanishlari mumkin:

1. Amaliy mashg‘ulotlar – talabalar manbalarni to‘g‘ri iqtibos keltirish va parafraz qilishni amalda bajaradilar;

2. Ko‘p bosqichli yozuv jarayoni – reja, qoralama, tahrir va yakuniy versiya orqali o‘rganish;

3. Plagiat tahlili – talabalar o‘z ishlarini Turnitin orqali tekshirib, natijani muhokama qilishadi.

Bu usullar nafaqat yozuv sifatini oshiradi, balki ilmiy halollik madaniyatini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, akademik yozuvda manbalar bilan ishlash, xususan, iqtibos va parafraz texnikalarini puxta egallash, har bir tadqiqotchi va talabaning ilmiy saviyasini belgilaydi. To‘g‘ri qo‘llangan iqtibos va parafraz: plagiatning oldini oladi; ilmiy ishonchlilikni ta‘minlaydi; tadqiqot madaniyatini yuksaltiradi.

Axborot texnologiyalari rivojlangan bugungi kunda manbalar bilan ishlash jarayoni yanada qulaylashdi, biroq bu qulaylik mas‘uliyatni ham oshiradi. Shuning uchun har bir yozuvchi, ayniqsa IT sohasidagi mutaxassis, akademik yozuvning etik me‘yorlariga rioya qilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bretag, T. (2016). *Academic Integrity in Higher Education: A Review of the Literature*. Springer.

2. O‘. Tursunov (2023). *Axborot texnologiyalari ta‘limida akademik yozuv madaniyatini shakllantirish*. Toshkent: IT University Press.

3. Walker, J. (2019). *Teaching Citation and Paraphrasing Skills in Technical Writing*. Palgrave Macmillan.

4. Allayorova N.Ya. (2025). O‘zbek tilining farmatsiya sohasidagi ilmiy va amaliy ahamiyati.

5. Allayorova N.Ya. (2025). Ingliz va o‘zbek tillarini integratsiyalash asosida tibbiyotda metodik tayyorgarlik mezonlari.

6. Аллаёрова Н. Я. Знание узбекского языка в сфере спорта. O‘zbekiston olimlarining ilmiy-amaliy tadqiqotlari ilmiy-nazariy, metodik jurnali. Urganch - 6 (18), 2025.

7. Allayorova N.Ya. Boshlang‘ich ta‘limda so‘z yasalishi bo‘yicha bilim va ko‘nikmalar hosil qilish. Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2025-yil 3-son.